

AGATA MATYSIAK-BŁASZCZYK, EWA WŁODARCZYK, JERZY MODRZEWSKI

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

O POZNAŃSKIEJ (I NIE TYLKO) PEDAGOGICE SPOŁECZNEJ

ABSTRACT. Matysiak-Błaszczuk Agata, Włodarczyk Ewa, Modrzewski Jerzy, *O poznańskiej (i nie tylko) pedagogice społecznej* [On Social Pedagogy in Poznan (and Beyond)]. *Studia Edukacyjne* nr 39, 2016, Poznań 2016, pp. 97-111. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-3088-5. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2016.38.6

Social pedagogy in Poland already has a history of over a hundred years, with its roots in the positivist and socialist reflection of the socio-philosophical turn of the 20th century. Helena Radlinska is rightly credited with its problematization, theoretical and academic institutionalization; she was also the organizer and promoter of the Lodz and Warsaw scientific community. In the second half of the twentieth century other scientific communities were formed and continued some of her practice according to the paradigm proposed by Radlinska, as a praxeological science. These are teams of educators in Katowice, Torun, Bydgoszcz, Olsztyn, Szczecin, Opole, Białystok, etc., initiating its presence in the rapidly developing centers of academic science and teaching. Against this background, the authors of this article reveal the genesis, original characteristics, development, achievements, and prospects of Poznan-based social pedagogy at the turn of the 21st century.

Key words: social pedagogy, environment, sociology of education, educational sociology

Pedagogika społeczna może być i jest identyfikowana:

- jako subdyscyplina pedagogiczna posiadająca swój względnie autonomiczny przedmiot i podmiotową specyfikę interesowania się nim lub
- jako nauka pedagogiczna orientująca się w swoich teoretyczno-metodologicznych podstawach ku socjologii (jako socjologiczny kierunek w pedagogice bądź jako tak zwana pedagogika socjologizująca czy socjopedagogika)¹.

¹ Por. m.in. S. Wołoszyn, *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba zarysu encyklopedycznego*, Warszawa 1993 i tegoż: *Jaką pedagogikę uprawiamy?* Olsztyn 2001.

Jakkolwiek pojmowana i uprawiana, ma ona już własną ponadstuletnią historię oraz własny bogaty dorobek refleksyjny i projekcyjny.

Niezależnie od sposobu jej ujęcia czy identyfikacji, zaproponowanego np. przez jej prekursorkę i twórczynię – Helenę Radlińską, a następnie kontynuatorów jej myśli², wspólny dla nich, a jednocześnie specyficzny dla niej jest akcent położony na wpływ środowiska oraz znaczenie jego komponentów w procesach wychowania i rozwoju człowieka we wszystkich fazach jego życia (każdy proces wychowania, jakkolwiek pojmowany, przebiega wszak w określonych warunkach, miejscu i czasie)³, jak i możliwości (a także konieczności) wpływu człowieka na środowisko (jak ujmowała to Radlińska: przetwarzania go siłami człowieka w imię ideału), konsekwentnie podtrzymywane przez kolejne pokolenia pedagogów społecznych.

Pedagogika społeczna od czasu swojego powstania do czasów współczesnych stara się, ze zmiennym skutkiem, zachować swoją źródłową tożsamość i ciągłość, przy jednoczesnej dynamice i różnorodności poszukiwań oraz przyjmowanych rozstrzygnięć⁴. Współcześnie w znacznym swoim wyrazie zaliczana jest niekonsekwentnie albo do tak zwanych nauk humanistycznych (w ich warstwie normatywnej, ideologicznej, personalistycznej) albo do nauk społecznych jako nauka stosowana o dającym się zidentyfikować przedmiotowym obszarze swoich zainteresowań projektowych. Postrzegana jest również jako pewien rodzaj znawstwa określonej dziedziny praktyki społecznej, działania społecznego, podejmowanego w kontekście środowiskowym i tak też warunkowanego⁵. Ciągłe aktualne (a może i nabierające coraz większego znaczenia) są postulaty

rozbudzania sił społecznych, tkwiących w danym środowisku. Pedagogika społeczna opowiadała i nadal opowiada się za promocją człowieka jako świadomego i autonomicznego podmiotu działań. Chodzi więc o formułowanie zadań pedagogiki społecznej w kategoriach projektów rozbudzania sił społecznych zdolnych

² Patrz m.in. E. Marynowicz-Hetka, *Pedagogika społeczna*, t. I, Warszawa 2006.

³ Dogłębną analizę tego dialektycznego związku jednostki i jej środowiska w procesie jej uczenia czy uspołeczniania znajdujemy w pracach W. Sroczyńskiego, *Pedagogika środowiskowa. Kategoria środowiska w teorii polskiej pedagogiki społecznej*, Warszawa 2006 i *Kategoria środowiska w pedagogice społecznej*, Warszawa 2007; aczkolwiek ową relacją zajmuje się pedagogika społeczna od początku jej uprawiania – przynajmniej w Polsce – i inne dyscypliny, wśród których odnajdujemy owe zainteresowania i ich teoretyczną wykładnię już u klasyków nauki socjologicznej (np. w pracach E. Durkheima oraz w ekologicznym nurcie socjologii i w jej dyscyplinach szczegółowych, m.in. w socjologii przestrzeni miejskich i obszarów wiejskich). Relacje te porządkuje w K. Hurrelmann w swojej *Strukturze społecznej a rozwoju osobowości*, Poznań 1994.

⁴ M. Cichosz, *Pedagogika społeczna. Zarys problematyki*, Kraków 2014, s. 16.

⁵ Tamże, s. 12.

tworzyć środowisko optymalnego rozwoju jednostki, grupy społecznej, społeczności lokalnej⁶.

Początki pedagogiki społecznej sięgają przełomu XIX i XX wieku, kiedy zaczęła wyodrębnić się z innych nauk społecznych⁷, a w Polsce w okresie specyficznym dla jej historii, nasyconym dążeniami i działaniami niepodległościowymi i pozytywistycznymi, jak i cechującym się aktywnością społeczno-oświatową, podejmowaną w duchu idei wychowania narodowego.

Nie sposób tu dokonać (choćby nawet skrótowej tylko) prezentacji poglądów twórców i wybranych reprezentantów sytuujących się w obszarze pedagogiki społecznej⁸. Heleny Radlińskiej pominąć jednak nie wypada, bowiem postać ta miała kluczowe znaczenie w początkach i pierwszych ponad 40 latach rozwoju tej subdyscypliny. Tę prekursorkę pedagogiki społecznej w Polsce⁹ cechowała znaczna aktywność na wielu polach: badawczym, publikacyjnym i organizacyjnym¹⁰. Co jednak charakterystyczne, sama twórczyni polskiej pedagogiki społecznej unikała formułowania jej ścisłej definicji. Ujmowała ją jako naukę praktyczną,

rozwijającą się na skrzyżowaniu nauk o człowieku: biologicznych, społecznych z etyką i kulturoznawstwem (teoria i historią kultury) dzięki własnemu punktowi widzenia. Można go najkrócej określić jako zainteresowanie wzajemnym stosunkiem jednostki i środowiska, wpływem warunków bytu i kręgu kultury na człowieka w różnych fazach jego życia, wpływem ludzi na zapewnianie bytu wartościom przez ich przyjęcie i krzewienie oraz przetwarzanie środowisk „siłami człowieka w imię ideału”¹¹,

⁶ W. Ciczkowski, *Ewolucja zadań polskiej pedagogiki społecznej*, [w:] *Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualność – perspektywy*, red. S. Kawula, Toruń 2005, s. 58-59.

⁷ Wskazują na tę jej rodzimą i obcą genezę autorzy w zasadzie wszystkich dostępnych w Polsce podręczników tej dyscypliny – m.in. autorstwa R. Wroczyńskiego i A. Kamińskiego. Jej światową i rodzimą genezę przypomina również S. Kowalski w swojej *Socjologii wychowania w zarysie*, t. I, Warszawa 1974.

⁸ Zainteresowanych odesłać można np. do: W. Sroczyński, *Wybrane zagadnienia pedagogiki społecznej. Funkcja środowiskowa i socjalna*, rozdz. 2, Siedlce 2011.

⁹ Warto jednak zaznaczyć, że do głównych ówczesnych przedstawicieli tej dyscypliny należy zaliczyć również: Ludwika Krzywickiego, Kazimierza Kornilowicza, Stanisława Karpowicza oraz Izabelę Moszczeńską, jak i wielu jeszcze innych działaczy społeczno-oświatowych, których zasługi się często pomija. O osobach tych wspomina M. Cichosz w: *Pedagogika społeczna*, s. 20-21.

¹⁰ O Radlińskiej i jej losach warto poczytać w: R. Wroczyński, *Helena Radlińska. Działalność i system pedagogiczny*, Chowania, 1958, 3-4; tegoż, *Wstęp. Helena Radlińska – działalność i system pedagogiczny*, [w:] *Pedagogika społeczna*, red. H. Radlińska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961; W. Theiss, *Radlińska*, Warszawa 1997; I. Lepalczyk, *Helena Radlińska: życie i twórczość*, Toruń 2002; E. Marynowicz-Hetka, W. Theiss, *Profesor Helena Radlińska: w sto dwudziesto piątą rocznicę urodzin i pięćdziesiątą rocznicę śmierci*, Łódź 2004.

¹¹ H. Radlińska, *Egzamin z pedagogiki społecznej. Przegląd treści wykładów*, Łódź 1951, s. 361.

jak i jako naukę, którą interesuje „przede wszystkim wzajemne oddziaływanie wpływów środowiska i przekształcających środowisko sił jednostek”¹², jak i która „zajmuje się stosunkiem jednostek i grup do środowisk życia (przyrodniczego, kulturowego i osobowego) oraz bada ich rolę jako składników środowisk i czynników przemian”¹³. Kluczowe (dla niej i dla wszystkich pedagogów społecznych) było i jest pojęcie środowiska, zdefiniowane przez Radlińską jako „zespół warunków, w których bytuje jednostka, czynników przekształcających jej osobowość, oddziałujących stale lub przez czas dłuższy”¹⁴. Tę ważką rolę środowiska i czynników środowiskowych wpływających na wychowanie człowieka podkreślali i nadal akcentują jej kontynuatorzy¹⁵. Z perspektywy czasu można orzec, jak uczyniła to Barbara Smolińska-Theiss, że pedagogika społeczna

miała bardzo silny fundament. To była nie tylko dyscyplina, system naukowy, to była szkoła myślenia i działania. H. Radlińska stworzyła spójny system pedagogiki, w której pojawiły się cele, zadania, wartości i struktura poznania oraz opisu zjawisk społeczno-wychowawczych. System Radlińskiej nie był abstrakcyjny. Wynikał z praktyki i w stronę praktyki był skierowany¹⁶.

Tym, czym charakteryzowały się początki pedagogiki społecznej, to dominacja idei tworzenia i walki o „lepszy świat” jako głównego zadania tej dyscypliny¹⁷.

W rozwoju pedagogiki społecznej w Polsce wyróżnić można kolejne fazy¹⁸, różniące się dynamiką i dokonaniem. Ewa Marynowicz-Hetka wyróżniła sześć faz:

¹² H. Radlińska, *Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego: szkice z pedagogiki społecznej*, Warszawa 1935, s. 15.

¹³ H. Radlińska, *Pedagogika społeczna*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, s. 366.

¹⁴ H. Radlińska, *Egzamin z pedagogiki społecznej*, s. 366.

¹⁵ Przeglądu ujęć pedagogiki społecznej jako dyscypliny/nauki oraz roli środowiska w procesach wychowania i socjalizacji dokonywanej przez reprezentantów pedagogiki społecznej dokonano np. w: M. Cichosz, *Pedagogika społeczna*.

¹⁶ B. Smolińska-Theiss, *Pytania o pedagogikę społeczną w PRL*, [w:] *Pedagogika społeczna. Tradycja – terażniejszość – nowe wyzywania*, red. E. Trempała, M. Cichosz, Olecko 2001, s. 29.

¹⁷ T. Pilch, *Pedagogika społeczna. Istota i zadania*, *Studia Pedagogiczne – Pedagogika społeczna – poszukiwania i rozstrzygnięcia*, 1983, 46, s. 62.

¹⁸ Poza zaprezentowanymi poniżej propozycjami periodyzacji rozwoju pedagogiki społecznej w Polsce patrz. także np. A. Radziewicz-Winnicki, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 2008, podrozdział 2.3; S. Kawuła, *Pedagogika społeczna i jej miejsce wśród nauk pedagogicznych*, [w:] *Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualność – perspektywy*, red. S. Kawuła, Toruń 2005; W. Ciczowski, *Ewolucja zadań polskiej pedagogiki społecznej*; W. Sroczyński, *Wybrane zagadnienia pedagogiki społecznej*.

Analiza poszczególnych okresów patrz. także W. Theiss, *Pedagogika społeczna okresu II Rzeczypospolitej (pytania o naukowy dyskurs)*, [w:] *Pedagogika społeczna*; B. Smolińska-Theiss, *Pytania o pedagogikę społeczną w PRL*.

- „przed pedagogiką społeczną”: etap praktyki społeczno-wychowawczej, cechujący się szczególnie powstawaniem placówek w odpowiedzi na aktualne problemy społeczne oraz działalnością wybitnych praktyków, a zakończony pierwszymi próbkami naukowymi twórczości Heleny Radlińskiej (po jej debiucie publikacji o charakterze popularyzatorskim), ze szczególnym wskazaniem na artykuł zatytułowany: *Z zagadnień pedagogiki społecznej*¹⁹, w którym po raz pierwszy sformułowała przedmiot i zadania pedagogiki społecznej;

- intensywnego tworzenia pedagogiki społecznej jako dyscypliny akademickiej i jej instytucjonalizacji (lata 1925-1950);

- ponownej, intensywnej instytucjonalizacji (lata 1957-1970), związanej zwłaszcza z powołaniem w 1957 roku Katedry Pedagogiki Społecznej na Uniwersytecie Warszawskim, reaktywowaniem w 1962 roku Katedry Pedagogiki Społecznej na Uniwersytecie Łódzkim, licznymi publikacjami (w tym podręczniki) z zakresu pedagogiki społecznej oraz krystalizowaniem się obszarów badawczych i podejścia metodologicznego w obszarze pedagogiki społecznej;

- olbrzymienia instytucjonalnego i zasięgu przestrzennego (lata 1970-1980): wyłanianie się nowych nurtów, zadań, pól i ośrodków związanych z pedagogiką społeczną;

- zwątpienia teoretycznego i nowych wyzwań, debat nad poszukiwaniem tożsamości pedagogiki społecznej, polaryzowania się obszarów badawczych i podejść metodologicznych (lata 1980-1990);

- symbolicznego powrotu do korzeni i jednocześnie podkreślania nowych wymiarów (w związku ze zmianą społeczną i jej mentalnymi, społecznymi i ekonomicznymi konsekwencjami, jak i fizycznym otwarciem przestrzeni i dostępnością odmiennych stanowisk, kultur, problemów i sposobów ich rozwiązywania)²⁰.

Mariusz Cichosz wyszczególnił natomiast cztery etapy rozwoju pedagogiki społecznej:

- I (1905-1951) – okres związany z działalnością prekursorów (tj. przedstawicieli różnych nauk oraz działaczy szczególnie aktywnych w oświacie), ze szczególnym uwypukleniem roli Heleny Radlińskiej; w tym okresie wyznaczyć można różniące się podokresy: do uzyskania przez Polskę niepod-

¹⁹ H. Radlińska, *Z zagadnień pedagogiki społecznej*, Muzeum, 1908, 24, 2, s. 52-63. Był to tekst odczytu wygłoszonego na posiedzeniu krakowskiego Koła Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych w kwietniu 1908 roku.

²⁰ E. Marynowicz-Hetka, *Zerwanie i nieciągłość – atrybuty procesu instytucjonalizacji i dyscyplinacji pedagogiki społecznej w Polsce*, [w:] *Pedagogika społeczna w Polsce po 1989 roku. Przemiany w nauce, obecność międzynarodowa, kręgi tematyczne prac badawczych*, red. B. Kromolicka, A. Radziewicz-Winnicki, M. Noszczyk-Bernasiewicz, Katowice 2007, s. 26-27.

ległości, lata międzywojenne, czas II wojny światowej oraz okres powojenny;

- II (1957-1989) – okres systemowy: cechował go instytucjonalny rozwój pedagogiki społecznej, wyrażający się powstawaniem w wielu ośrodkach akademickich w Polsce katedr i zakładów pedagogiki społecznej, mniej lub bardziej wiernych spuściźnie Radlińskiej, w modyfikujących ich działalność specyficznych warunkach politycznych i społecznych;

- III (1989-2005) – okres przełomu: pedagogika społeczna okresu transformacji, charakteryzująca się odejściem od rozwiązań ideowych dotychczas przyjmowanych w naukach społecznych, podejmowaniem dyskusji nad obliczem i specyfiką teoretyczno-metodologiczną pedagogiki społecznej oraz poszukiwaniem nowych wyzwań i rozwiązań w obszarze praktyki;

- IV (2005 do dziś) – okres zróżnicowania ideowego i rozwiniętej praktyki środowiskowej: okres przyswajania, a niekiedy adaptacji w obrębie pedagogiki społecznej pewnych nurtów, jak i koncepcji teoretycznych i metodologicznych (częściowo zaczerpniętych z innych nauk społecznych), z jednoczesnym, coraz wyraźniejszym ukierunkowywaniem pedagogiki społecznej ku wieloaspektowej i wyspecjalizowanej praktyce wychowawczo-środowiskowej²¹.

Uważny czytelnik dostrzeże lukę w omówieniach periodyzacji rozwoju pedagogiki społecznej w Polsce, obejmującą okres od 1951/1952 do 1956 roku. Te lata przerwy spowodowane były likwidacją łódzkiej Katedry Pedagogiki Społecznej (jedynej wówczas w całej Polsce), jak i nasileniem krytyki oraz ataków kierowanych pod adresem Heleny Radlińskiej (która pomimo przymusowego urlopowania i odsunięcia od pracy naukowej nie przerwała intensywnej własnej twórczości, a przy tym inspirowała prace licznego zespołu uczniów i współpracowników²²).

Jakkolwiek by nie periodyzować okresów rozwoju dyscypliny, jaką jest pedagogika społeczna, niezaprzeczalnie kilka wydarzeń było przełomowych. Jedno z nich (będące zasługą Radlińskiej) to utworzenie w Warszawie w 1925 roku Studium Pracy Społeczno-Oświatowej (przy Wolnej Wszechnicy Polskiej), kształcące pierwszych pedagogów społecznych. Na fundamencie jego łódzkiej filii powołano w 1946 roku pierwszą w Polsce Katedrę Pedagogiki Społecznej²³. Ważkimi wydarzeniami w historii polskiej pedagogiki

²¹ Omówienie na podstawie: M. Cichosz, *Pedagogika społeczna*, s. 26-30; tegoż, *Pedagogika społeczna w Polsce w latach 1945-2005. Rozwój – obszary refleksji i badań – koncepcje*, Toruń 2006.

²² R. Wroczyński, *Wstęp. Helena Radlińska – działalność i system pedagogiczny*, [w:] *Pedagogika społeczna*, s. 13.

²³ O początkach i losach tej katedry w: E. Marynowicz-Hetka, E. Cyrańska, *Uniwersytet Łódzki*, [w:] *Funkcjonowanie i kierunki rozwoju pedagogiki społecznej w Polsce*, red. E. Trempała, M. Cichosz, Olecko 2000, s. 54 i n.

społecznej były również wspomniane już wcześniej: likwidacja na początku lat 50. łódzkiej Katedry Pedagogiki Społecznej, powodująca „niebyt instytucjonalny”²⁴ i zatrzymująca rozwój dyscypliny (a następnie jej reaktywowanie po dekadzie przerwy w działalności, pod kierownictwem Aleksandra Kamińskiego²⁵), utworzenie w 1957 roku Katedry Pedagogiki Społecznej na Uniwersytecie Warszawskim (zainicjowane przez Ryszarda Wroczyńskiego), a w kolejnych latach tworzenie kolejnych katedr i zakładów pedagogiki społecznej (szczególnie intensywnie w latach 70.), usytuowanych częściowo w wiodących, częściowo w dopiero rozwijających się ośrodkach akademickich.

Okazjami do spotkań grona pedagogów społecznych były i nadal są Zjazdy Pedagogów Społecznych, zapoczątkowane w 1937 roku, będące

niczym drogowskazy na linii rozwoju pedagogiki społecznej. Główna ich funkcja polegała – z jednej strony – na zdiagnozowaniu i ocenie stanu rozwoju uprawianej dyscypliny, z drugiej – modernizowaniu programu naukowego pedagogiki społecznej, wytyczaniu nowych kierunków, obszarów i zadań. Towarzyszyła temu troska o rozwój profesjonalnej kadry pedagogów społecznych/pracowników społecznych, a także pytanie o miejsce pedagogiki społecznej wśród innych nauk społecznych, jak i w przestrzeni nauk o wychowaniu²⁶.

Jak dotąd, zorganizowano pięć zjazdów²⁷: pierwszy – w 1937 roku (z okazji jubileuszu 40-lecia pracy naukowej Heleny Radlińskiej), drugi – 10 lat później (dla uczczenia półwiecza pracy naukowej Heleny Radlińskiej), kolejny – w 1957 roku (wkrótce po nim powołana została Katedra Pedagogiki Społecznej na Uniwersytecie Warszawskim), następny – w niespokojnym okresie w listopadzie 1981 roku i wreszcie piąty zjazd – w 2013 roku, zorganizowany z inicjatywy prof. dra hab. Tadeusza Pilcha, którego mottem uczyniono myśl Janusza Korczaka: „Nie wolno zostawiać świata takim, jaki jest”. Jak orzekł Wiesław Theiss: „U podstaw zjazdowych zadań, prac i dzyderatów niezmiennie obecna była tradycja pedagogiki społecznej Heleny Radlińskiej”. Obecność pedagogów społecznych zawsze również zaznaczała

²⁴ Takiego określenia użyła E. Marynowicz-Hetka, omawiając progi, czyli znaczące skumulowane wydarzenia, które stymulując lub hamując rozwój dyscypliny, wpływały na jej kształt. Patrz. E. Marynowicz-Hetka, *Zerwanie i nieciągłość – atrybuty procesu instytucjonalizacji i dyscyplinaryzacji pedagogiki społecznej*, s. 28.

²⁵ H. Radlińska zmarła w 1954 roku, nie było jej więc dane uczestniczyć w reaktywacji katedry, która była niejako jej „dzieckiem”.

²⁶ W. Theiss, *O Zjazdach Pedagogów Społecznych (1937-1981)*, [w:] *Zagrożenia człowieka i idei sprawiedliwości społecznej* red. T. Pilch, T. Sosnowski, Warszawa 2013, s. 27.

²⁷ Omówienie czterech z nich w: tamże, s. 28-35.

się w kolejnych Ogólnopolskich Zjazdach Pedagogicznych, organizowanych od 1993 roku przez Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.

Sygnalizując jedynie pojedyncze, tylko wybrane, wydarzenia współtworzące historię polskiej pedagogiki społecznej, należy zaznaczyć, że rozgościła się? osadziła się? ulokowała się? ona również w środowisku poznańskim – na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza, od 1970 roku, za sprawą Stanisława Kowalskiego. Uznaje się go za protoplastę i filar poznańskiej pedagogiki społecznej – jednej z trzech (oprócz łódzkiej i warszawskiej)²⁸ i nieco się od nich różniącej, bo wprawdzie doceniającej dorobek i zasługi Heleny Radlińskiej, lecz jednak silniej zakorzenionej w socjologii wychowania, zwłaszcza w pracach Floriana Znanieckiego. Sam Kowalski tak komentował relacje pomiędzy pedagogiką społeczną a socjologią wychowania, które argumentował pokrewieństwem, jakie łączy obie te dyscypliny, między innymi w historycznym procesie ich kształtowania się:

obie przecież wywodząc się – podobnie zresztą jak pedagogika i socjologia w ogóle – z filozoficznej myśli społecznej, miały za podłoże rozliczne odmiany stanowisk i teorii dotyczących wspólnego, społecznego aspektu procesów wychowawczych²⁹, a ponadto przy prakseologicznym sposobie stawiania i rozwiązywania problemów (charakterystycznym dla pedagogiki), pedagogika społeczna, zajmująca się przede wszystkim społecznym aspektem wychowania, odwołuje się wydatnie do wyników badań w zakresie socjologii wychowania³⁰.

Jak ocenia Mariusz Cichosz: podjęte przez Kowalskiego rozważania nad funkcjonowaniem systemu wychowawczego w środowisku okazały się zbieżne z koncepcjami wypracowanymi przez pedagogikę społeczną i dla nich inspirujące³¹. Sam Kowalski tak to ujął, doceniając wkład Radlińskiej, która

włączyła swój system pedagogiki społecznej w śledzony przez socjologów wychowania, wzrastający we współczesnym społeczeństwie proces poszerzania się świadomej aktywizacji wychowawczej środowisk społecznych (...)³².

W tym miejscu należy zadać pytanie, dlaczego S. Kowalski rezygnował z ukłonu wobec rodzimej tradycji uprawiania tej dyscypliny, wskazując jednocześnie potrzebę jeśli już jej dalszego uprawiania sięgnięcia do dorobku

²⁸ Specyfikę tych 3 szkół pedagogiki społecznej omawia M. Cichosz w: *Pedagogika społeczna*, s. 41 i n.

²⁹ S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1986, s. 42.

³⁰ Tamże, s. 51.

³¹ M. Cichosz, *Pedagogika społeczna*, s. 88.

³² S. Kowalski, *Pedagogika społeczna Heleny Radlińskiej a socjologia wychowania*, Człowiek w Pracy i w Osiedlu, 1980, 2-3.

i badań nauki socjologicznej³³. Po pierwsze – do jednej z jej ogólnych orientacji teoretyczno-metodologicznych tzw. podejścia systemowego do rzeczywistości społecznej z elementami podejścia krytycznego, po drugie – do dorobku dziedzin szczegółowych socjologii ogólnej, zwłaszcza socjologii wychowania jej tradycji amerykańsko-polskiej, stosowanej w wersji jej uprawiania zwanej socjologią wychowawczą lub pedagogiczną³⁴, po trzecie – do dorobku socjologii środowiskowych form skupień społecznych określanych także mianem socjologii przestrzeni miejskich i obszarów wiejskich. S. Kowalski nie pominął innych dziedzin szczegółowych, przede wszystkim socjologii kultury, rodziny i dewiacji. Koncepcja ta wymuszała na jej autorze dokonania gruntownej analizy przedmiotu i aspektów jego ujmowania zarówno nauki socjologicznej i pedagogicznej, a zwłaszcza w ich dwóch podstawowych dla jego wspólnego zakresu, jakimi były tradycyjna socjologia wychowania i rodzima pedagogika społeczna. Analizę tę wraz z autorskimi rozstrzygnięciami znajdujemy w I rozdziale Jego *Socjologii wychowania w zarysie*³⁵. Punktem wyjścia w prezentacji terminu wychowanie S. Kowalski uczynił koncepcję F. Znanieckiego³⁶ i B. Suchodolskiego³⁷.

F. Znaniecki swoje zainteresowania społeczną problematyką wychowania ujawnił już jako współautor *Chłopa polskiego*, jednak dopiero w *Socjologii wychowania* (t. I. – 1928; t. II – 1930) konstruuje w zasadzie kompletną socjologiczną teorię wychowania, uwzględniając w niej zarówno społeczne warunki wychowania (grupy, które są zainteresowane pozyskiwaniem nowych, kompetentnych członków), jak i charakterystyką społecznego przebiegu wychowania, metod „urabiania osoby społecznej w jednostce”, definiując wychowanie jako

(...) działalność społeczną, której przedmiotem jest osobnik będący kandydatem na członka grupy społecznej i której zadaniem, warunkującym faktycznie jej zamiary i metody, jest przygotowanie tego osobnika do stanowiska pełnego członka³⁸.

³³ Por.: W. Ambrozik, T. Frąckowiak, S. Wawryniuk, *Pamięć i obecność społeczna*, Poznań 1994.

³⁴ S. Kowalski, *Podejście systemowe w badaniu środowisk wychowawczych*, [w:] *Doskonalenie funkcjonowania systemu wychowawczego w środowisku*, red. S. Kowalski, S. Wawryniuk, *Studia Pedagogiczne*, XLVII, 1984, s. 9-55.

³⁵ S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1986.

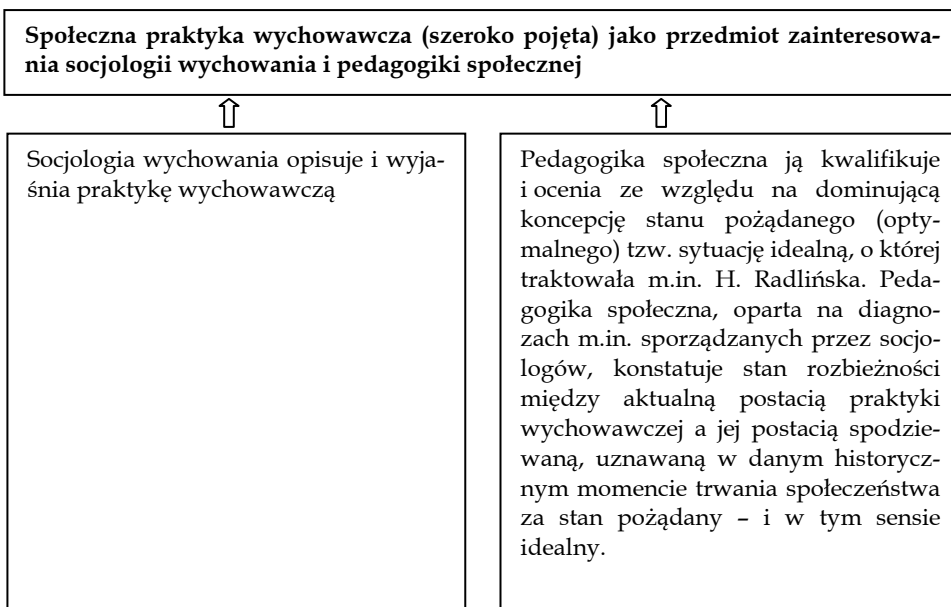
³⁶ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, t. I, Warszawa 2001, s. 21.

³⁷ B. Suchodolski zredagował dwa wartościowe pod tym względem tomy pt.: *Nauki przyrodnicze i społeczne współdziałając z pedagogiką oraz Nauki filozoficzne współdziałające z pedagogiką*, Warszawa 1966.

³⁸ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, s. 21.

Według B. Suchodolskiego, wychowanie w szerokim znaczeniu jest przygotowaniem dzieci i młodzieży do kompetentnego, akceptowanego społecznie ich udziału w życiu społecznym³⁹. W tym kontekście socjologia wychowania była pojmowana jako nauka konstruująca socjologiczne teorie owej społecznej praktyki wychowawczej, to znaczy opisujące i wyjaśniające tę praktykę w kontekście ogólnej teorii socjologicznej. Natomiast pedagogika społeczna w tej koncepcji była traktowana przez S. Kowalskiego jako nauka prakseologiczna ze wszystkimi tej kwalifikacji konsekwencjami dla niej, jej udziału wśród wszystkich nauk i praktyki jej kontynuowania, wszakże gruntownie osadzona w dorobku między innymi nauki socjologicznej, stąd także identyfikowana jako prakseologiczna wersja uprawiania socjologii wychowania, określana mianem socjologii wychowawczej albo pedagogicznej (*Educational Sociology*).

W tym kontekście zadaniem pedagogiki społecznej nie jest rozwiązywanie problemów teoretycznych, a rozwiązywanie aktualnych problemów (umownie możemy je nazwać społecznymi) poprzez działania innowacyjne, ingerujące w praktykę społeczną. Powyższe ustalenia można przedstawić w następujący sposób:

³⁹ Por.: B. Śliwerski, *Wychowanie. Pojęcie – znaczenie – dylematy*, [w:] *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty. Interdyscyplinarne ujęcie*, t. I, red. M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, Gdańsk 2007.

W związku z tym pedagogika społeczna powinna „współ - proponować” sposób, metodę, procedurę zmierzania do stanu idealnego, ponieważ jakakolwiek forma praktyki społecznej ujawnia swoją synderonimiczną ontologię i kontekstualność (wieloaspektowość) uwarunkowań rzeczywiście osiągniętych, lecz także nieprzewidywanych efektów⁴⁰. W związku z tym nie może się ona obejść argumentami płynącymi wyłącznie z nauk socjologicznych, ponieważ projektowane modele ingerencji w praktykę wychowawczą, jeśli mają być skuteczne i mają skutecznie ingerować w praktykę wychowawczą, powinny uwzględniać inne aspekty praktyki pedagogicznej aktualnie urzeczywistnianej. W związku z tą koncepcją, pedagogika społeczna, w odróżnieniu od socjologii wychowania u S. Kowalskiego, pojawiła się jako nauka integracyjno-ingerencyjna, interweniująca w praktykę wychowawczą opartą na integrowanym przez nią, wieloaspektowym systemie wiedzy o niej. Ta koncepcja w Polsce została zlekceważona bądź nie była zrozumiana.

Konsekwencją owego założenia ontologicznego i gnozeologicznego wobec pedagogiki społecznej był realizowany, w kierowanym przez profesora S. Kowalskiego zakładzie, program badawczy, sukcesywnie i konsekwentnie zmierzający do realizacji tej koncepcji. Przede wszystkim były to publikacje samego Profesora, układające się w cykl rozpraw, studiów poświęconych środowiskom lokalnym ukazywanym czy ujmowanym w ich funkcji wychowawczej z konsekwentnym zastosowaniem metodologii podejścia systemowego⁴¹. Próby rozwiązywania kwestii szczegółowych, cząstkowych były podejmowane w pracach doktorskich i habilitacyjnych uczniów oraz osób skupionych wokół osoby Profesora, który z perspektywy minionego czasu może być określony jako Zespół Badawczy Poznańskiej Pedagogiki Społecznej. Były to między innymi publikacje poświęcone problematyce wychowawczego funkcjonowania, doskonalenia czy optymalizowania środowisk wiejskich i miejskich, a pomieszczone w XXIII (selekcyjne funkcje wychowania), XXXII (funkcjonowanie środowiskowego systemu wychowania) i MXVII (doskonalenie funkcjonowania systemu wychowawczego w środowisku) tomach Studiów Pedagogicznych.

Nawiązując do tej koncepcji badania podejmowane i realizowane z inicjatywą Z. Kwiecińskiego w Zespole Toruńsko-Warszawskim (badania funkcjonalistyczno-demaskacyjne o wyraźnej podbudowie psychologicznej do coraz pełniejszej diagnozy socjologicznej, wyraźnego ujednoczenia procedu-

⁴⁰ Porównaj m.in. R. Boudon, *Efekt odwrócenia*, Warszawa 2008.

⁴¹ M.in. S. Kowalski, *Funkcjonowanie systemu wychowawczego w środowisku*, Rocznik Pedagogiczny 1977, 4; tegoż: *Podejście systemowe w badaniu środowisk wychowawczych*; tegoż: *Znaczenie teorii systemów społecznych Floriana Znanieckiego w interdyscyplinarnych badaniach nad wychowaniem*, Edukacja, 1984, 2; tegoż: *Zespół funkcjonowania systemu wychowawczego w typowych środowiskach*, Rocznik Pedagogiczny, 1988, 11.

ry tych badań i projektów pedagogicznych opartych na podejściu systemowym)⁴². Upowszechnia myślenie o prawach *systemu społecznego* i *polskim społeczeństwie* wychowującym w stanie ustawicznego *nonequilibrium*, o relacjach pomiędzy *zmiennością* systemu społecznego lub jego części, demokracją, selekcjami szkolnymi i ruchliwością społeczną itp.⁴³

Poznańska pedagogika społeczna, zwłaszcza z okresu kiedy prowadziła uczeń profesora S. Kowalskiego – prof. T. Frąckowiak, wykorzystuje własne holistyczne teorie i kategorie teoretyczne, z udziałem których można opisać lub rozwiązać tradycyjnie do niej należące, a także od niedawna przez nią badane zagadnienia społeczne, oświatowe, polityczne i wreszcie edukacyjne – nawet funkcjonowanie środowisk społecznych zagrożonych utratą szans życiowych. Jest to przede wszystkim faktograficzny i empiryczny ogląd społecznego wymiaru względnie aspektu polskiej rzeczywistości społeczno-edukacyjnej.

Na przełomie wieków poznańska pedagogika społeczna nie rezygnuje z humanistycznej refleksji o wychowaniu i socjalizacji człowieka. Refleksja taka przez finezyjność formy językowej i aksjologiczną zawartość słowa wyzwała potrzebę poszukiwania w skali całego makrosystemu społecznego „czegoś innego”, gdzieś tam i potem”, skierowanego ku przyszłości edukacyjnej nowego świata, obmyślanego alternatywnie wobec oficjalnych propozycji politycznych lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych⁴⁴. Refleksja ta jest uzupełniana o aktualistyczne bądź retrospektywne widzenie rozmaitych kwestii społecznych ujęciem prospektywnym i dynamicznym. Nastawia myślenie pedagogiczne na odnajdywanie nowych paradygmatów społecznych, nie gubiąc możliwości zastosowania kategorii teoretycznych F. Znanieckiego (jak np. umiarkowany rozwój, jakość życia, strategia życia, uczestnictwo i osoby społeczne) na potrzeby wartościowego życia nowych pokoleń w ich drodze do realnego, a dotąd niespełnionego marzenia o awansie cywilizacyjnym polskiego społeczeństwa zmierzającego do realizacji zachodnioeuropejskiego i północnoamerykańskiego stylu i jakości życia.

Dlatego bycie i rację odnosi do wspólnoty losu człowieka, ludzi terazniejszych i cywilizacji świata demokratycznego. Staje się dzięki temu częścią pedagogiki humanistycznej w ogóle. Dostrzega kontrowersyjność ontolo-

⁴² Np. w artykułach: *Systemy oświatowe scentralizowane i zdecentralizowane w świetle wyników badań* M.S. Archer, Socjologia Wychowania AUNC, 1984, 5; *Warunki egalitaryzacji kształcenia*, t. 7, Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego, Gdańsk 1977; *Aspiracje szkolne młodzieży jako czynnik demokratyzacji kształcenia. Naród – Kultura – Osobowość*, Wrocław 1983 czy *Jakościowo – typologiczne a statystyczne badania nad selektywnymi funkcjami wychowania*, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii*, red. J. Włodarek, M. Ziółkowski, Poznań 1990.

⁴³ J. Modrzewski, *Studia i szkice socjopedagogiczne. Aktualia*, Poznań-Kalisz 2011, s. 51.

⁴⁴ Tamże.

gicznego aspektu współczynnika humanistycznego i rozważa jego współczesne znaczenie epistemologiczne. Ta obecnie wewnątrznie (instytucjonalnie) zróżnicowana pedagogika społeczna⁴⁵: socjologiczna i aksjologiczna (strukturalno-funkcjonalistyczna i interakcjonistyczna itp.) rozwija się we współpracy naukowej i personalnej z zespołami naukowymi uprawiającymi pedagogikę społeczną w Katowicach, Warszawie, Łodzi, Olsztynie, Bydgoszczy, czy w Szczecinie. Jest nauką pedagogiczną tradycyjnie pozostającą w służbie człowiekowi potrzebującemu, zaangażowaną w imię wielkich idei humanistycznych w najtrudniejsze ze spraw ludzkich, jakimi są kontynuacja i rozwój społeczny, odsłanianie szans i zagrożeń życiowych struktur społecznościowych i stratyfikacyjnych, pokoleń i współtworzących je jednostek oraz wskazywanie dróg ich przezwycięzania i pomyślniej realizacji⁴⁶.

BIBLIOGRAFIA

- Ambrozik W., Frąckowiak T., Wawryniuk S., *Pamięć i obecność społeczna*, Wydawnictwo PRODRUK-Poznań, Poznań 1994.
- Boudon R., *Efekt odwrócenia*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2008.
- Cichosz M., *Pedagogika społeczna w Polsce w latach 1945-2005. Rozwój – obszary refleksji i badań – koncepcje*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
- Cichosz M., *Pedagogika społeczna. Zarys problematyki*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2014.
- Ciczkowski W., *Ewolucja zadań polskiej pedagogiki społecznej*, [w:] *Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualność – perspektywy*, red. S. Kawula, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.
- Frąckowiak T., *O pedagogice nadziei*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2007.
- Hurrelmann K., *Struktura społeczna a rozwój osobowości*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1994.
- Kawula S., *Pedagogika społeczna i jej miejsce wśród nauk pedagogicznych*, [w:] *Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualność – perspektywy*, red. S. Kawula, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.
- Kowalski S., *Funkcjonowanie systemu wychowawczego w środowisku*, Prace Zespołu Badawczego KPN PAN, Rocznik Pedagogiczny, 1977, 4.

⁴⁵ Patrz: A. Radziejewicz-Winnicki, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 2008; J. Modrzewski, *Socjalizacja i uczestnictwo społeczne*, Poznań 2007; T. Frąckowiak, *O pedagogice nadziei*, Poznań 2007.

Instytucjonalne zróżnicowanie uprawiania pedagogiki społecznej na Wydziale Studiów Edukacyjnych UAM znajduje swoje uzasadnienie przede wszystkim w dorobku badawczym i publikacyjnym kilku zakładów; przede wszystkim funkcjonującym od 1970 roku Zakładem Pedagogiki Społecznej, Zakładem Badań Środowisk Wychowawczych, Zakładem Resocjalizacji, Zakładem Penitencjarystyki, Zakładem Kształcenia Ustawicznego i Doradztwa Zawodowego oraz Zakładem Poradnictwa Społecznego.

⁴⁶ J. Modrzewski, *Studia i szkice socjopedagogiczne*, s. 52.

- Kowalski S., *Pedagogika społeczna Heleny Radlińskiej a socjologia wychowania*, Człowiek w Pracy i w Osiedlu, 1980, 2-3.
- Kowalski S., *Znaczenie teorii systemów społecznych Floriana Znanieckiego w interdyscyplinarnych badaniach nad wychowaniem*, Edukacja, 1984, 2.
- Kowalski S., *Podejście systemowe w badaniu środowisk wychowawczych*, [w:] *Doskonalenie funkcjonowania systemu wychowawczego w środowisku*, red. S. Kowalski, S. Wawryniuk, Studia Pedagogiczne, XLVII, Polska Akademia Nauk, Komitet Nauk Pedagogicznych, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984.
- Kowalski S., *Socjologia wychowania w zarysie*, PWN, Warszawa 1974, 1986.
- Kowalski S., *Zespół funkcjonowania systemu wychowawczego w typowych środowiskach*, Rocznik Pedagogiczny, 1988, 11.
- Lepalczyk I., *Helena Radlińska: życie i twórczość*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002.
- Marynowicz-Hetka E., *Pedagogika społeczna*, t. I, PWN, Warszawa 2006.
- Marynowicz-Hetka E., *Zerwanie i nieciągłość – atrybuty procesu instytucjonalizacji i dyscyplinaryzacji pedagogiki społecznej w Polsce*, [w:] *Pedagogika społeczna w Polsce po 1989 roku. Przemiany w nauce, obecność międzynarodowa, kręgi tematyczne prac badawczych*, red. B. Kromolicka, A. Radziejewicz-Winnicki, M. Noszczyk-Bernasiewicz, Wydawnictwo Śląskiej Wyższej Szkoły Zarządzania, Katowice 2007.
- Marynowicz-Hetka E., Cyrańska E., *Uniwersytet Łódzki*, [w:] *Funkcjonowanie i kierunki rozwoju pedagogiki społecznej w Polsce*, red. E. Trempała, M. Cichosz, Wszechnica Mazurska, Olecko 2000
- Marynowicz-Hetka E., Theiss W., *Profesor Helena Radlińska: w sto dwudziesto piątą rocznicę urodzin i pięćdziesiątą rocznicę śmierci*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2004.
- Modrzewski J., *Socjalizacja i uczestnictwo społeczne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2007.
- Modrzewski J., *Studia i szkice socjopedagogiczne. Aktualia*, Wydawnictwo Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego w Kaliszu, Poznań-Kalisz 2011.
- Pilch T., *Pedagogika społeczna. Istota i zadania*, Studia Pedagogiczne – Pedagogika społeczna – poszukiwania i rozstrzygnięcia, 1983, 46.
- Radlińska H., *Z zagadnień pedagogiki społecznej*, Muzeum, 1908, 24, 2.
- Radlińska H., *Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego: szkice z pedagogiki społecznej*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1935.
- Radlińska H., *Egzamin z pedagogiki społecznej. Przegląd treści wykładów*, Łódź 1951.
- Radlińska H., *Pedagogika społeczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961.
- Radziejewicz-Winnicki A., *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Smolińska-Theiss B., *Pytania o pedagogikę społeczną w PRL*, [w:] *Pedagogika społeczna. Tradycja – teraźniejszość – nowe wyzywania*, red. E. Trempała, M. Cichosz, Wszechnica Mazurska, Olecko 2001.
- Sroczyński W., *Pedagogika środowiskowa. Kategoria środowiska w teorii polskiej pedagogiki społecznej*, WEMA, Warszawa 2006.
- Sroczyński W., *Kategoria środowiska w pedagogice społecznej*, ARTE, Warszawa 2007.
- Sroczyński W., *Wybrane zagadnienia pedagogiki społecznej. Funkcja środowiskowa i socjalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2011.

- Suchodolski B., *Nauki przyrodnicze i społeczne współdziałając z pedagogiką i Nauki filozoficzne współdziałające z pedagogiką*, PWN, Warszawa 1966.
- Śliwowski B., *Wychowanie. Pojęcie – znaczenie – dylematy* [w:] *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty. Interdyscyplinarne ujęcie*, t. I, red. M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk 2007.
- Theiss W., *Radlińska*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1997.
- Theiss W., *Pedagogika społeczna okresu II Rzeczypospolitej (pytania o naukowy dyskurs)*, [w:] *Pedagogika społeczna. Tradycja – teraźniejszość – nowe wyzwania*, red. E. Trempała, M. Cichosz, Wszechnica Mazurska, Olecko 2001.
- Theiss W., *O Zjazdach Pedagogów Społecznych (1937-1981)*, [w:] *Zagrożenia człowieka i idei sprawiedliwości społecznej*, red. T. Pilch, T. Sosnowski, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2013.
- Wołoszyn S., *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba zarysu encyklopedycznego*, Wydawnictwo Instytutu Badań Edukacyjnych, Warszawa 1993.
- Wołoszyn S., *Jaką pedagogikę uprawiamy?* Olsztyn 2001.
- Wroczyński R., *Helena Radlińska. Działalność i system pedagogiczny*, Chowania, 1958, 3-4.
- Wroczyński R., *Wstęp. Helena Radlińska – działalność i system pedagogiczny*, [w:] *Pedagogika społeczna*, red. H. Radlińska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961.
- Znaniecki F., *Socjologia wychowania*, t. I, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.